

привабливою країною для українських заробітчан. Від'ємні значення у табл. 2 означають, що мігранти українського походження виїздили з цих країн до інших. Масова трудова міграція українців до Польщі поки що не мала такого ж сильного впливу на довгострокову міграцію. Можна оцінити, що за період з 2000 по 2018 роки близько 1 593 тисяч осіб емігрували з України до вказаних країн.

Список літератури

1. Грошові перекази 2019 рік. [Електронний ресурс] / Національний банк України. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1>
2. Платіжний баланс України 2019 рік. [Електронний ресурс] / Національний банк України. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1>
3. IndexMundi, CIA World Factbook. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=xx&v=26>
4. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. International Migrant Stock 2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>

УДК 340.342

Зайцев Ю. К.

д.е.н., професор кафедри менеджменту та економіки
Міжнародний європейський університет, м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ ПРАЦІ В УМОВАХ НАНОТЕХНОЛОГІЧНИХ РЕВОЛЮЦІЙ І ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Будь-яка суспільна форма існування людства напряму пов'язана з економічним життям, економічною діяльністю людини. Тому, коли мова йде про сутність, зміст, ключові ознаки будь-якої цивілізації слід виходити з аналізу специфіки історичних умов формування суспільного виробництва, процесу праці, системи економічних і соціально-трудова відносин. Не зважаючи на значну кількість визначень сутності та структурних складо-

вих поняття «цивілізація»⁷, цивілізаційний підхід передбачає при дослідженні ключових ознак, характеристик, як загальнолюдської цивілізації, так і цивілізацій локальних, насамперед виявлення сукупності певних спільних загальнолюдських цінностей і вже на цій основі аналіз специфіки форм їх прояву та використання у всіх сферах суспільного життя народу, або народів з позицій визначення їх загальнолюдського потенціалу та можливостей використання іншими народами з метою забезпечення ефективнішого розвитку економіки та культури.

Як ми вже зазначали у своїх попередніх публікаціях, системне дослідження сутності рушійних сил цивілізацій і цивілізаційних чинників економічного розвитку дозволяє говорити про єдність їх субстанціональних, глибинних форм, серед яких провідну роль відіграють, насамперед, праця, культура⁸ та пасионарність народу, тобто його здатність у процесі функціонування праці, у всіх її формах і різновидах, постійно знаходитися у розвитку (консервуючи, водночас, форми та ознаки, що визначають і зміцнюють конструктивну уособленість цивілізації), окреслювати перспективні стратегічні цілі та завдання даної цивілізації, забезпечувати їх досягнення шляхом ефективного використання попередніх цивілізаційних досягнень в системі соціально-економічних відносин. Адже, «Цивілізація, яка експлуатує, але не культивує, не має майбутнього» [4, с. 18].

І матеріальна, і духовна культура сприяють формуванню певної соціальної культури суспільства, і, тим самим, безпосередньо впливають на принципи та інституціональні форми виробництва, розподілу та привласнення продукту. Специфіка магістральних шляхів розвитку духовної культури окремих народів, країн, цивілізацій безпосередньо впливає не тільки на інтелектуальний зміст праці, межі її використання, які визначають можливості інноваційного розвитку людини, бізнесу, національної економіки, але й на визначення стратегічних цілей економічного та суспільного розвитку, характер засобів їх досягнення, сутність мотивів і стимулів виробничої та

⁷ М. Б. Велижев, наприклад, вважає, що «Цивілізація — наукове та історіософічне поняття, яке окреслює сукупність матеріальних та інтелектуальних хрис, що притаманні великим людським спільностям у певну епоху. Воно використовується в глобальній історії для характеристики тривалих економічних і соціальних процесів, що відбуваються, або відбувалися, у світі. В ідеологічній перспективі цивілізація пов'язується з життєвими циклами масштабних культурних єдностей, які «народжуються» і «помирають» подібно біологічним організмам» [2, с. 1].

⁸ На думку всесвітньо відомого вченого — академіка Ліхачова, саме культура перетворює людей на народ, націю. Натомість, на думку Д. Тросбі, «економіка, як інтелектуальна діяльність, не може бути вільною від культури». [10, с. 25].

економічної діяльності, етику відносин між суб'єктами господарської діяльності всередині окремого цивілізаційного поля та при взаємодії різних цивілізацій.

— Однак в умовах технологічних революцій, бурхливого розвитку роботизованої, цифрової економіки, потреба у деяких із названих вище цивілізаційних функцій праці або зникає, або до невпізнаності трансформується, набуває «зрадливих», спотворених форм. Уже сьогодні ряд провідних корпорацій, таких, наприклад, як Magic Leap, Microsoft, Hoaloha Robotics, Google, DeepMind) та інші почали перехід до наступного технологічного укладу, в Японії його називають Society 5.0 (четвертим був інформаційний, а третім — індустріальний), «який буде заснований на об'єднанні в єдиний комплекс технологій «фізичного простору» і «кіберпростору». Під цим мається на увазі «об'єднання робототехнічних систем, біо- і нанотехнологій, фотоніки, квантової техніки, людино — машинного інтерфейсу з новітніми досягненнями технічної кібернетики, штучним інтелектом, великими даними, Інтернетом речей тощо» [6, с. 22–23]. Велике коло європейських експертів вбачає у динамізації таких процесів виклики та загрози, що криються у «1) непрогнозованих технологічних змінах, які приведуть до різкої трансформації ринку праці (3D — принтери, роботизація — діджиталізація — замкнені цифрові системи тощо); 2) політичному факторі, пов'язаному з послабленням міжнародного співробітництва; 3) відсутності «західних цінностей» — демократії, солідарності, гуманності, нинішніх принципів євроінтеграції» [3, с. 123]. За цих умов, як справедливо зазначає провідний український теоретик-економіст А. А. Гриценко: «Розвиток процесів цифровізації та капіталізації економіки тільки тоді буде давати позитивний ефект для суспільства, коли буде поєднуватися з процесами соціалізації економіки. Це передбачає суттєві зміни у соціальній системі, розвиток видів діяльності, пов'язаних із сферою вільного часу і формуванням нових здібностей людини», що породжує «низку проблем і викликів для суспільства» [1, 15]. Таку пересторогу стосовно надто швидкого розповсюдження новітніх технологій висловлює і Го Кайтянь, старший віце-президент кампанії Tencent (провідна кампанія у сфері цифрових технологій — її вартість 256,6 млрд дол.), голова наглядової ради дослідницького інституту Tencent. Він вважає, що «розповсюдження технологій — процес зовсім не безкоштовний, а глибокий вплив їх на суспільство набагато складніший, ніж люди можуть собі уявити. Це не тільки підвищення ефективності виробництва. Вплив технологій простягається далеко за його межі, розхитуючи структуру суспільного поділу праці та розподілу». «Цифри

статистики показують, що на тлі показників повсякденного споживання продуктів науково-технічного прогресу втрачається головне — сама людина, її нужди та потреби. Факти свідчать про те, що більшість людей не встигає за шаленим розвитком технологій». Водночас Го Кайтянь підкреслює, що «суспільство як сукупність людських індивідуальностей змушене розвиватися, ставати більш зрілим і керованим». Адже, «зрештою, науково-технічний прогрес — одна з головних сил розвитку людського суспільства. ще одна така сила — це схильність людства до самоаналізу» [7, с. 13, 14, 16].

Головна проблема, на наш погляд, в умовах наукової революції та цифрової економіки, це падіння, або навіть втрата, тотальності такої цивілізаційної функції праці як її доступність і безперервність відтворення для значної кількості населення планети, що, безперечно, буде ускладнювати процеси соціалізації людини, умови її самореалізації та творчого розвитку, сприятиме перетворенню багатьох на ізгоїв, «вигнанців» у середині функціонуючого суспільства⁹. Відбувається також значна якісна трансформація такої цивілізаційної функції праці як усвідомлення та визнання потреби у взаємодії різних людей, колективів, держав у процесі праці, адже, натомість з'являється нова форма взаємодії людини у процесі виробничої, економічної діяльності — людини із штучним інтелектом, роботом і системою роботів. Як це позначиться на адаптації людини до нових відносин у процесі праці, якими будуть ці відносини — суб'єктно-суб'єктними, або суб'єктно-об'єктними і хто у цих відносинах буде відігравати роль суб'єкта? На таке питання, якщо йти за логікою цитованого Го Кайтяня, сьогодні можна відповісти тільки силою самоаналізу. Потребує осмислення і спрямованість, межі такої цивілізаційної функції праці як створення та забезпечення простору довіри між суб'єктами господарського (та й соціального життя у нових його формах і умовах) життя, Як бути із довірою до штучного інтелекту, робота при прийнятті ними рішень управлінського, контролюючого або організаційного характеру? І як вони будуть ставитися до рішень прийнятих людиною у виробничому процесі? І чи не приведе це до падіння інституту довіри у соціально-трудових відносинах на усіх рівнях суспільного (?) поділу праці? А хто буде визначати ступінь і доцільність творчого характеру праці у

⁹ Як зазначає відома дослідниця проблем функціонування та розвитку соціально-трудових відносин Т. Ю. Сидоріна, «...праця, що займала більшу частину часу та організувала життя людини, перестала виконувати смислоформуючі функції» [9, с. 160].

«новій» техно-економічній системі? Мабуть лише тепер ми починаємо розуміти: саме людська праця дійсно є «багатством народів», обов'язковою і єдиною умовою збереження людини, людської цивілізації. Однак для цього мало самоаналізу, потрібна довгострокова програма — прогноз їх збереження та розвитку.

Список літератури

1. Андрій Гриценко. Цифровий розвиток: структура, капіталізація та соціалізація // Економічна теорія. 2018. № 4. — С. 15. (С. 5—20).
2. Велижев М. Б. Цивілізація или война миров / Михаил Велижев. — Спб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2019. — 160 с.
3. К. Воронов. Привлекательный для современного человечества нордический путь // Мировая экономика и международные отношения. 2018, том 62, № 8, с. 123.
4. Ильин В.В. Философия истории. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 2003. — С. 18.
5. «Из жизни Рокфеллера» // Forbes. — 6(40). — 2015. — С. 130 — 135.
6. Лебедева, И. П. Японский рынок труда в XXI веке. Экономические и социальные проблемы. — М., Институт востоковедения РАН, 2019. — С. 22 — 23 (314 с.).
7. Ма Хуатэн и др. Цифровая трансформация Китая. Опыт преобразования инфраструктуры национальной экономики / Ма Хуатэн, Мэн Чжаоли, Ян дели, Ван Хуалей; Пер. с кит. — М.: Интеллектуальная литература, 2019. — С. 13, 14, 16. — 250 с.
8. Мудрость Конфуция: афоризмы и поучения / под ред. В. П. Бугромеева, В. В. Бугромеева. — М.: ОЛМА Медиа Групп, 2010. — 304 с.
9. Сидорина Т. Ю. Жизнь без труда или труд во спасение? / Т. Ю. Сидорина. — Спб.: Алетейя, 2018. — С. 160. (188 с.)
10. Тросби, Д. Экономика и культура [Текст] / пер. с англ. И. Кушнаревой. Нац. Исслед. Ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. — С. 25.
11. Форд, Генри. Моя жизнь. Мои достижения / Генри Форд; пер. с англ. Е.А. Качелина. — Москва.: Издательство АСТ, 2018. — С. 12, 13, 17.